

چهارشنبه و آتش

پژوهش‌گر = محبوبه آل‌بویه

جشن‌ها و آیین‌ها در نزد هر قوم و ملتی از دیرباز وجود داشته است. ملتی را نمی‌توان یافت که در تاریخ خود جشنی یا آیینی نداشته باشد. اگر چه این جشن‌ها در پی ضرورت‌های زندگی در دوره‌های ویژه‌ای از تاریخ ایجاد شده و کارآیی مشخصی داشته‌اند، اما به تدریج و با گذشت زمان از ریشه‌های اصلی خود جدا می‌شده و با توجه به نیازها و نگرش‌های جدید ادامه یافته‌اند. مردم هم که نسل به نسل این آیین‌ها و جشن‌ها را در حافظه‌ی خود حفظ کرده‌اند، پذیرای این تغییر و تحول می‌شوند. زیرا در این تغییرات شریک هستند و با علاقه‌مندی آن را دنبال می‌کنند.

«این شور و علاقه به حفظ این جشن‌ها و آیین‌ها در بین ملت‌های مختلف و جدی گرفتن آن‌ها در طول تاریخ، گذشته از برخی عقاید و اعلام هویت آنان و عشق به آن، در حقیقت دور شدن و رهایی از «روزها، هفته‌ها و نیز ماه‌ها کار یکنواخت و خسته‌کننده است که برای تلاش معاش انجام می‌گیرد و باید قانون‌ها و ضابطه‌های اجتماعی به صورتی جدی در نظر گرفته و به ناگزیر محدودیت‌ها و ممنوعیت‌هایی که آنان را دربر گرفته است، رعایت کنند. روزهای جشن، این قرارداد و محدودیت‌ها را می‌شکنند و اعمالی را به دنبال دارد». که در روزهای عادی انجام آن اعمال نه میسر است و نه شایسته. در نتیجه این جشن‌ها موقعیت‌های ویژه‌ای ایجاد می‌کنند که به تخلیه‌ی هیجان‌ها و فشارهای ناشی از این محدودیت‌ها و ممنوعیت‌ها می‌انجامد و سلامت روحی و روانی افراد جامعه را تضمین می‌کند.

از میان این جشن‌ها و آیین‌ها، جشن «چهارشنبه سوری» در سرزمین کهن ایران مهم‌تر و شناخته شده‌تر است. این آیین که با کمی اختلاف در صورت ظاهری آن در میان تمامی اقوام ایران زمین برگزار می‌شود، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. آنچه در این آیین نمود برجسته‌ای دارد وجود آتش است.

«اصولاً میان همه‌ی اقوام آریایی، آتش از موقعیتی والا و مقام قداست مآبانه برخوردار است. در اساطیر اقوام و گروه‌های مختلف آریایی در سراسر اروپا و آسیا و شبه قاره هند، افسانه‌ها و

نام داشت و روی آن تصویر می‌کشیدند از بام بر کوی پرتاب می‌کردند.

صفحه ۱۴

آخرین جمعه‌ی سال

طبق باوری کهن ایرانیان معتقدند، چند روز قبل از عید نوروز، روح مردگان وارد خانه‌ی آنان می‌شود و باید با برگزاری مراسم جشن و دادن طعام به فقیران رضایت و خشنودی ارواح را فراهم آورد. بخش فروردین یشت کتاب اوستا معرف این اعتقاد است. «مردم چند روز پیش از عید نوروز بر سر مزار مردگان حاضر شده و بر قبور آنان چراغ و شمع می‌افروزند. در منطقه‌ی مسنی این مراسم را علفه یا جشن مردگان گویند».

فرستاف یا فرستافه

شب پیش از نوروز را فرستاف یا فرستافه می‌گفتند و در آن شب پارسیان برای نزدیکان خود ماده خوش‌بوی نافه را می‌فرستادند تا در هنگام تحویل سال خانه و محفل و لباس‌های خود را با آن معطر نمایند. این مراسم در روزگار ما برگزار نمی‌گردد.

بهرودا

ایرانیان معتقدند که روز اول فروردین به بهرودا فرشته‌ی آب متعلق است. پس به این دلیل است که در سپیده دم این روز با آب قنات و حوض خود را پاکیزه می‌کنند. این رسم هنوز هم در بین ایرانیان برگزار می‌شود.

پایان

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- شاهنامه‌ی فردوسی، چاپ مسکو، ج اول.
- ۲- کزیده دیوان خاقانی به تصحیح دکتر سیدضیاء الدین سجادی. در این بیت منظور خاقانی از آهوی آتشین روی، خورشید و از بره، برج حمل است. هنگامی که خورشید در برج حمل فرود آید این روز اولین روز نوروز و مصادف با اعتدال بهاری است. شاعر روز را از نظر سفیدی به کافور خشک و شب را از نظر سیاهی به مشک تر تشبیه کرده است. مفهوم کلی بیت، بیان اعتدال بهاری و برابر شدن شب و روز است. مصرع اول این‌گونه نیز آمده است: «آهوی آتشین روی چون در بره درآید.....»
- ۳- فروهر: دکتر نصرت‌الله، کیهان فرهنگی، شماره ۱۷۲.
- ۴- کزازی، دکتر جلال‌الدین، پرنیان پندار، چاپ اول ۱۳۷۶، انتشارات روزنه، ص ۱۹.
- ۵- محمدی، دکتر هاشم، روزنامه‌ی خبر جنوب، پنج‌شنبه ۲۸ اسفند ۷۶.
- ۶- محمدی، دکتر هاشم، روزنامه‌ی خبر جنوب، پنج‌شنبه ۶ فروردین ۷۷.
- ۷- رضایی، عبدالعظیم، تاریخ ده هزار ساله‌ی ایران، جلد اول.
- ۸- محمدی، دکتر هاشم، روزنامه‌ی خبر جنوب.

مجموعه‌ی قرن بیستم (صد سال تاریخ ایران و جهان)

به زودی منتشر می‌شود

انتشارات شاهنامه این مجموعه‌ی نفیس را که دو جلد از مجموعه‌ی ۴۰ جلدی آن به زودی منتشر می‌شود، پیش‌فروش می‌کند.

تلفن: ۶۷۲۷۰۸۵ - ۶۷۰۸۹۷۸

سوری، مانند بسیاری از آیین‌ها و جشن‌ها و سوگواری‌های مذهبی بر اساس گاه‌شماری قمری است و در غروب روز پیش برگزار می‌شود. در صورتی که آیین‌های کهن مثل نوروز، مهرگان، سده و... که بر اساس گاه‌شماری خورشیدی است، آغاز بیست و چهار ساعت روز، از سپیده‌دم و یا از نیم‌شب است.^۶

روح‌الامینی می‌نویسد:

«آنچه چهارشنبه سوری را به رسم‌ها و آیین‌های کهن ایران پیوند می‌زند، می‌تواند برگزاری رسم و جشنی به نام «سور» در روزهای پنجه (خمسه مسترقه) باشد که از آن تا سده چهارم، دوره سامانیان آگاهی در دست است.^۷»

ابوبکر محمدبن جعفر نرشخی در «تاریخ بخارا» می‌گوید:

«آن‌گاه امیر سدید (منصورین نوح) به سرای بنشست، هنوز سال تمام نشده بود که چون شب سوری، چنان که عادت قدیم است، آتشی عظیم افروختند، پاره‌ای آتش بجست و سقف‌سرای درگرفت و دیگر باره جمله سرای بسوخت.^۸»

در این‌جا این پرسش مطرح می‌شود که جشن سوری ایرانیان چگونه می‌توانست پاک‌کننده و برطرف‌کننده بدبختی و نحوست چهارشنبه باشد. «آتش در نظر ایرانیان مظهر روشنی، پاکی، طراوت، سازندگی، زندگی، سلامت و تندرستی است. بیماری‌ها، زشتی‌ها، بدی‌ها و همه‌ی آفات و بلاها در عرصه‌ی تاریکی و ظلمت مأوا و جای دارند. به اعتقاد ایرانیان هر گاه آتش افروخته می‌شود، بیماری، فقر، بدبختی، ناکامی و همه‌ی بدی‌ها و زشتی‌ها محو و ناپدید می‌شوند.^۹» پس افروختن آتش نشانه‌ای از راه یافتن روشنی، معرفت در دل و روح انسان است.

«به همین جهت جشن سوری پایان سال را به شب آخرین چهارشنبه‌ی سال منتقل کردند تا با طلیعه‌ی سال نو، خوش و خرم و شادکام گردند.^{۱۰}»

«در ایران دوره ساسانی، همه جشن‌ها هنگام برگزاری، درآمد و مقدمه‌ای داشت و آن آتش‌افروزی بود.^{۱۱} این دقت و اعتدالی مقام آتش پس از دوران ساسانیان هم‌چنان باقی ماند، یعنی گیاهان و دانه‌های خوش‌بو چون اسپند و کندر و عود بر آتش می‌نهادند. یا به روشنی و سوی چراغ یاد می‌کردند. در جشن‌ها و شادمانی‌ها آتش‌ها و چراغ‌ها می‌افروختند و روشن می‌کردند. در اماکن مقدسه شمع و لاله روشن می‌کردند و می‌کنند. چنان که امروزه در ایران و بسیاری جاهای دیگر نیز در هر جشنی با چراغان کردن و آتش بازی به استقبال آن می‌روند.^{۱۲}» و همه‌ی این‌ها اهمیت نور و روشنایی را از عهد کهن تا به امروز در زندگی اجتماعی و فرهنگی انسان و هم‌چنین بازتاب آن را در عمیق‌ترین اندیشه‌های بشری باز می‌نمایاند.

«شادمانی به هنگام بازیابی نوبهار، رسمی دیرینه است و هر ملتی که رسوم کهن را به یکسو می‌نهد، در واقع کودکی را می‌ماند که باید همه چیز را از نو شروع کند.^{۱۳}»

***

داستان‌های فراوان درباره آتش و تقدیس و مقام و تیمار و نگاهداری آن وجود داشته و دارد.^۲ جشن‌های آتش، جشن‌هایی است که با افروختن آتش جهت شور و سرور و شادمانی آغاز و اعلام می‌شد، میان یونانیان، رومیان و بعضی از ملل دیگر اروپایی نظایرش با جشن‌های آتش ایرانی هنوز باقی است.^۳ روشنی، آتش و آفتاب تجلی اهورامزدا است. اهورامزدا به وسیله‌ی نور تجلی می‌کند. نور مایه‌ی زندگی و خورشید، افزار زندگی است.^۴»

درباره دلایل انتخاب روز چهارشنبه باید گفت از آن‌جایی که در تقویم و روزشماری ایرانیان، شنبه و چهارشنبه و آدینه وجود نداشته است، این آتش افروزی در یکی از چند شب آخر سال انجام می‌شد. «روزشمار کنونی (چهارشنبه) بر اثر ورود اعراب به ایران باب شد. بی‌گمان سالی که این جشن به شکلی گسترده بر پا بوده، مصادف با شب چهارشنبه شده و چون در روزشماری اعراب، چهارشنبه نحس

و نامبارک و بد یمن محسوب می‌شده، از آن تاریخ به بعد شب چهارشنبه‌ی آخر سال را با جشن سوری به شادمانی پرداخته و بدین وسیله می‌کوشیدند نحوست چنین شب و روزی را منتفی کنند.^۴» بنابراین اجرای مراسم چهارشنبه سوری یعنی دور کردن نحسی و بد یمنی و شومی از زندگی و آرزوی نیک‌بختی و خوش‌اقبال برای آینده است.

«دلیل دیگر اجرای مراسم چهارشنبه سوری مستندات است واپسته به یک شخصیت تاریخی، شیعی است که آن هم جنبه ایرانی دارد. چون مختار سردار معروف عرب، کسی که به خونخواهی امام حسین (ع) و یارانش قیام کرد، هنگامی که از زندان آزاد شد، برای این که موافق و مخالف را از هم تمیز دهد و بر کفار بتازد، دستور داد که شیعیان به بالای بام خانه‌های خود آتش بی‌فروزند و این شب مصادف بود با شب چهارشنبه‌ی آخر سال و از آن به بعد مرسوم شد که ایرانیان مراسم آتش‌افروزی را در شب چهارشنبه‌ی آخر سال اجرا کنند.^۵»

انتخاب روز چهارشنبه می‌تواند «این باشد که مراسم آن در غروب آفتاب روز سه‌شنبه برگزار می‌شود. در گاه‌شماری قمری آغاز بیست و چهار ساعت یک شبانه روز از غروب آفتاب روز پیش است - آغاز ماه‌های قمری از دیدن هلال ماه (رویت ماه) است، و چهارشنبه

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- «آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران امروز» (نگرش و پژوهشی مردم شناختی): روح‌الامینی، محمود؛ موسسه‌ی انتشارات آگاه، ص ۱۰.
- ۲- «گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان»: نوشته و پژوهش، رضی، هاشم؛ انتشارات بهجت، سال ۸۰، ص ۵۶۹.
- ۳- «گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان»: نوشته و پژوهش، رضی، هاشم؛ انتشارات بهجت، سال ۸۰، ص ۲۳۰.
- ۴- «گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان»: نوشته و پژوهش، رضی، هاشم؛ انتشارات بهجت، سال ۸۰، ص ۲۳۲.
- ۵- «گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان»: نوشته و پژوهش، رضی، هاشم؛ انتشارات بهجت، سال ۸۰، ص ۲۳۲.
- ۶- «آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران امروز» (نگرش و پژوهشی مردم شناختی): روح‌الامینی، محمود؛ موسسه‌ی انتشارات آگاه، ص ۵۱.
- ۷- «آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران امروز» (نگرش و پژوهشی مردم شناختی): روح‌الامینی، محمود؛ موسسه‌ی انتشارات آگاه، ص ۵۲.
- ۸- تاریخ بخارا؛ تألیف ابوبکر محمدبن جعفر نرشی، تصحیح و تهیه مدرس رضوی؛ انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، سال ۵۱، ص ۱۳۷.
- ۹ و ۱۰- «گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان» ص ۲۳۲.
- ۱۱- در حال حاضر در سرتاسر جهان و حتی در بین کشورهای اسلامی این رسم آتش‌افروزی و آتش‌بازی به عنوان پیش‌درآمد جشن‌ها و مراسم رسمی، وجود دارد.
- ۱۲- «گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان» ص ۵۷۲.
- ۱۳- «چیستا» - ۸ فروردین سال ۹۳۶۶ سال چهارم، «چهارشنبه سوری و نوروز»؛ عناصری، جابر، ص ۵۶۲.

منابع

- ۱- گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان؛ هاشم رضی، موسسه انتشارات بهجت
- ۲- آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران امروز؛ محمود روح‌الامینی، موسسه انتشارات آگاه
- ۳- تاریخ بخارا؛ تألیف ابوبکر محمدبن جعفرین نرشی؛ مدرس رضوی؛ انتشارات بنیاد فرهنگ ایران
- ۴- چیستا - سال چهارم - ۸ فروردین ۱۳۶۶

« نوروز »

به خوانندگان مجله‌ی فردوسی

دامنی از گلِ سرخ،
 دامنی از گلِ زرد،
 دامنی از گلِ یاس،
 دامنی از گلِ شب‌بویِ بنفش،
 دامنی از باران،
 دامنی از شب‌بم،
 دامنی از سبزه،
 دسته‌ای از گلِ ریحان،
 گلِ سوری،
 گلِ عشق!!

* * *

یک سبدِ عطرِ
 گلِ نیلوفر،
 یک وجبِ خاکِ
 کهرِ بارِ وطن،
 هم سفر با همه‌ی خوبی‌ها....

به تو تقدیم

برایِ نوروز

* * *

روزِ نو،
 روزی دگرگونه‌تر از آنچه که بود.
 سالِ نو،
 سالی دگرگونه‌تر از آنچه که هست.
 سالِ امید،
 امیدی نوتر،
 سالِ شادی،
 با بهاری بهتر.
 سالِ بی‌رنگ و ریا،
 سالِ بی‌رنج و دروغ.

کیهان

انتشارات شاهنامه

پنجمین طرح‌های چاپی و تبلیغاتی کامپیوتری و نرم‌افزاری را گروه متخصصان کارآموده و تحصیل‌کرده ما با بهترین کیفیت و در کوتاه‌ترین مدت تقدیم شما خواهیم کرد.

۶۷۳۱۷۶۲ - ۶۷۲۷۰۸۵ - ۶۷۰۸۹۷۸